

7. OECD. Knowledge Management in the Learning Society. –Paris : OECD Publishing, 2000. – 389 p.
  8. Ranson S. Inside the Learning Society/ S. Ranson. – London : Cassell, 1998. – 189 p.
  9. Ranson S. Towards the Learning Society/ S. Ranson. – London : Cassell, 1994. – 189 p.
  10. Raz J. The Morality of Freedom / J. Raz. – Oxford : Oxford University Press, 1986. – 307 p.
  11. Rorty R. Contingency, Irony, and Solidarity / R. Rorty. – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 195 p.
  12. Schön D. A. Beyond the Stable State. Public and Private Learning in a Changing Society / D. A. Schön. – Harmondsworth : Penguin, 1973. – 245 p.
  13. Taylor C. The Ethics of Authenticity / C. Taylor. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1991. – 199 p.
- Отримано 10.04.2016

*Анотація*

***Ходцева Алла, Леценко Ольга, Медвідь Олена. Навчальна автономія як соціальний феномен.***

*Проблема навчальної автономії у сучасній філософській та педагогічній думці Великої Британії розглядається у контексті теорії суспільства, яке навчається. На основі аналізу ключових компонентів теорії визначені соціальні умови для навчальної автономії. Автор припускає, що досягнення змін можливо за умови формування освіченої громадськості, яка зможе активно долучитись до розробки концепцій розвитку суспільства і політикума.*

**Ключові слова:** *освіта, навчання протягом життя, навчальна автономія, суспільство, яке навчається.*

УДК 167.7; 37.08; 371.3:371.4

**Інна КНИШ**

## **ДОКЛАСИЧНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ НАУКИ: ЗМІНА ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ**

*Стаття присвячена теоретичній реконструкції концепції докласичної освіти та виховання, які були засновані на досвіді, схилилися до «правильності», «взірцевості», дотримання традицій, еталонів, авторитетів та законів, що формували докласичну людину. Акцентується увага на визначній ролі докласичної освітньої парадигми у становленні української нації. Розглядаються об'єктивні та суб'єктивні аспекти розвитку освіти та виховання цього періоду з позицій: “Учитель (Викладач) – Учитель (Викладач)”, “Учитель (Викладач) – Учень (Студент)” та “Учень (Студент) – Учень (Студент)”.*

**Ключові слова:** *освітня парадигма, докласичний період розвитку науки, становлення української нації, науковий дискурс.*

**Постановка проблеми.** Рівень освіти та виховання населення, а також забезпечення можливостей його досягнення виступають суттєвими базовими показниками розвитку суспільства. Тобто характер освіти та виховання у суспільстві багато у чому впливає на потреби та розвиток суспільного життя. Для пояснення складних процесів, які відбуваються у галузі освіти в сучасній незалежній державі – Україні потрібно, на нашу думку, досягнути та проаналізувати механізми становлення вітчизняної освітньої парадигми, починаючи з моменту виникнення та становлення її як держави – за часів Київської Русі. Саме тому у своєму дослідженні ми вважаємо за потрібне здійснити детальний огляд і переосмислення процесів, які відбувалися на докласичному етапі розвитку науки та їх вплив на становлення докласичної освітньої парадигми з наукової точки зору.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У літописних джерелах про школи Київської Русі, а також про процес навчання та виховання у зазначений період конкретної інформації практично немає, як і в більш – менш офіційних документах. Навіть у досить пізньому документальному джерелі – постанові Стоглавого Собору (1551) виражалася тільки заклопотаність поганим станом шкільної освіти. Важливою подією для дослідників стало знаходження археологами берестяних грамот у 1988 р. під час розкопок у передмісті давнього міста Звенигорода (тепер село Звенигород Львівська область) – у культурному шарі, який датують 1110–1137 рр., які свідчать про поширення грамотності та існування якихось форм навчання.

Недостатність прямих джерел, які дозволяли б всебічно відтворити картину освіти та виховання за часів Київської Русі, призводить до необхідності використовувати різного роду непрямі джерела, такі, як: церковно-службова література, записки іноземців, фольклор, книжкові мініатюри, іконопис тощо. У зв'язку з цим важливими для висвітлення питань щодо розвитку освіти та виховання у Київській Русі є літературні пам'ятники та праці вітчизняних мислителів: “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона (XI ст.), твори Феодосія Печерського (бл. 1036–1074), “Повість минулих літ” Нестора Літописця (XI – поч. XII ст.), “Притча про душу і тіло” та “Сказання про чорноризький чин” Кирила Турівського (бл. 1130 – бл. 1182), “Повчання дітям” Володимира Мономаха, “Повчання” та “Життя Стефана Пермського” Єпіфанія Премудрого (до 1380 – між 1418 – 1422), “Переказ” та “Устав про скитське життя” Ніла Сорського, “Геннадіївська Біблія” архієпископа Геннадія (1410–1505), “Слово, пространно излагающе с жалостию нестроения и безчиния царей и властей последнего жития” Максима Грека (бл. 1470 – 1555), “Букварь языка славенска”

та “Рифмологіон” Симеона Полоцького (1629–1680), “Лексикон словено-латинський” Єпіфанія Славинецького (поч. XVII ст. – 1675), “Буквар” Каріона Істоміна (кін. 1640 – 1717), “Книга бесід”, “Книга тлумачень”, “Житіє” (між 1672 та 1675) протопопа Аввакума (1620–1682), “Послання архієпископа новгородського Геннадія митрополиту Симону” тощо.

Однак, їх автори відображали процеси навчання та виховання однорічно, не враховуючи особливостей тогочасної епохи. Таким чином, обмеженість необхідних джерел призвела до діаметрально протилежних оцінок стану освіти та виховання за часів Київській Русі у науковому дискурсі: від твердження, що всі слов’яни були неосвічені, до надмірної ідеалізації постановки та самого процесу розвитку у них освіти й виховання.

**Мета дослідження полягає у:**

- виявленні механізмів становлення вітчизняної освітньої парадигми у докласичний період розвитку науки, на основі розвитку освіти та виховання у Київській Русі, а також специфічних властивостей української ментальності, які сприяли становленню цілісного бачення світу та висвітлення цих процесів у постнекласичному науковому дискурсі;
- аналізі об’єктивних і суб’єктивних аспектів становлення освітньої парадигми у докласичний період розвитку науки з позицій: “Учитель – Учитель”, “Учитель – Учень (Студент)” та “Учень (Студент) – Учень (Студент)”.

**Виклад основного матеріалу.** Розвиток і подальше функціонування суспільства багато в чому залежать від рівня освіченості та виховання громадян держави, від знання ними правових, моральних, культурних та етичних норм. Все це сприяє регулюванню ставлення людей до природи та суспільства, вмінню застосовувати отримані знання і духовні цінності у повсякденному житті та професійній діяльності, відповідно до їх цілей, ідеалів та переконань. Завдяки освіті та вихованню стає можливим накопичення, наслідування і зберігання наукових знань, культурних та духовних цінностей, моральних норм тощо.

Тому багато у національному характері, пріоритетних цінностях, а також у освіті та вихованні визначається особливостями природного середовища, у яких опинилися люди в силу об’єктивних причин і обставин. Як підкреслює В. Ключевський, різним частинам людства природа, географічне середовище відпускає неоднакову кількість світла, тепла, води – дарів і бідувань, а від цієї нерівномірності залежать місцеві особливості людей, тобто ті побутові умови і духовні

особливості, які виробляються у людей “під очевидним впливом навколишньої природи і сукупність яких становить те, що ми називаємо народним темпераментом” [5, с. 40].

Розглянемо, як ці процеси знайшли своє втілення завдяки розвитку докласичної освіти і виховання за часів Київської Русі, а також у становленні самобутньої ментальності давніх слов'ян.

Потрібно зазначити, що за часів Київської Русі, з самого початку її виникнення та становлення як держави, існувала потреба у всебічно освічених, здатних до управління кадрах. При цьому постала проблема підвищення рівня освіти, бо виникла гостра потреба у людях, які б уміли самостійно мислити, переконувати живим словом, спонукати до дій в ім'я торжества істини, добра та краси. Ми вважаємо, що це був докласичний період розвитку освіти та виховання, згідно до класифікації розвитку науки, запропонованої В. Стьопіним. Він зазначав, що науці як такій передують донаукове знання (докласичний період). У цьому періоді з'являються зародки елементів (передумов) науки [10, с. 619–621]. Тому, дану періодизацію, на нашу думку, можна застосувати також щодо періодів розвитку освіти та виховання у Київській Русі.

При цьому часові межі докласичного періоду у розвитку освіти та виховання, на нашу думку, лежать у площині від IX ст. – до XVII ст., що співпадає з періодом існування держави Київська Русь. Потрібно зауважити на тому моменті, що він був дуже тривалим і складним за своєю суттю, так би мовити слугував базою для наступних періодів, без якого, на нашу думку, не могло би бути класичного та постнекласичного періодів у розвитку освіти та вихованні. Йдеться про створення докласичної філософської парадигми освіти в системі формування нового типу особистості – докласичної людини, здатної до дотримання традицій, еталонів та законів, а також беззаперечного прислуховування до думок авторитетів.

Таким чином, головна мета формування докласичної освіти та виховання, на нашу думку, полягає в необхідності переосмислення і трансформації механізму соціалізації людини, частиною якого є освітній і виховний процес. Світоглядна переорієнтація освіти і виховання стала базовим явищем для формування панівної верхівки з її особливою шкалою цінностей, пріоритетами, своєрідним способом життя. Але при цьому, слід зазначити, таке суспільство могло обійтися і обходилося без впровадження обов'язкової для всіх початкової освіти. Розглянемо, яким чином відбувався розвиток освіти та виховання на докласичному етапі розвитку науки з позицій: “Учитель – Учитель”, “Учитель – Учень (Студент)” та “Учень (Студент) – Учень (Студент)”.

Це можна виразити схематично у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Суб'єкт – об'єктні аспекти становлення освітньої парадигми у докласичний період розвитку науки – від IX до XVII ст.		
Учитель (бакаляр) – Вчитель (бакаляр)Є	Учитель (бакаляр) – Учень (Студент (спудей)Є	“Учень (Студент (спудей) – Учень (Студент (спудей)”
Замовником освічених та вихованих кадрів була держава (потреби бюрократичного апарату) і церква за латинським, грекофільським та старообрядницьким зразками (готували служителів культури та просвіщали мирян. Мета – залякування та стримання неосвічених народних мас, надії на зміни)		
збереження спадкоємності та відтворення культури; дотримання послідовності, логічності мислення; знання спиралися на досвід; ретроспективно-історичний погляд на предмет вивчення; ретранслятор знань; контроль усіх аспектів навчального процесу; власник джерел інформації (освіта отримувалась при церквах та монастирях); експерт з галузі, що підлягає дослідженню; викладач – людина, яка знає відповіді на усі питання; чітка субординація	авторитарно-демократичний тип взаємин; дотримання еталонів, традицій та законів; у викладі матеріалу простежувався міжпредметний зв'язок, все це сприяло формуванню у студента цілісного бачення світу; постійний контакт між викладачем та студентом призводив до того, що студент мав можливість постійного корегування своїх знань викладачем; були випадки фізичних покарань (розгами, палками, бичом, карали голодом та карцером)	навчання відбувалося не на самоті, а під постійним впливом викладача; навчання зводилося до механічного заучування священних текстів, “із вуст в уста” тобто відбувався постійний оральний ментальний тренінг; отримував та відтворював інформації та знань, вмін та навичок; самокритичність, ініціативність
Формували цілісне бачення світу		
<i>Початкова освіта</i> мала релігійне спрямування. Для дітей сільської та міської бідноти. Випускники поповнювали ряди бюрократичної системи (нищих рангів та чинів). Фінансувалася (грошима та натурою) за рахунок коштів батьків учнів	“Школи грамоти” – соборні або кафедральні школи, де зазвичай вчили своїх дітей дворяни і імениті городяни, створювалися в центрах церковного управління. Парафіяльні школи відкривалися при церковних парафіях, містилися або в спеціальній кімнаті, або на квартирі служителя культури і збирали 3–10 хлопчиків. Монастирські школи створювалися для хлопчиків, які готувалися стати монахами (внутрішні), і для жителів даного церковного приходу (зовнішні). Освіта для ремісників та торговців. Випускники поповнювали ряди ремісників та торговців. Фінансувалася за рахунок коштів батьків та виробленого продукту	Вищі навчальні заклади (“школи книжного вчення” та колегіуми) тільки для представників еліти. Випускники поповнювали ряди бюрократичної системи (вищих рангів та чинів). Фінансувалася за рахунок держави, тобто була безкоштовна

Характер освіти і виховання у давніх слов'ян постійно змінювався в процесі просування їх на північ і схід, в зв'язку з чим збагачувалися і їх уявлення про цілі та зміст цих процесів, які відбувалися завдяки тісному спілкуванню з іншими народами. Тому за часів Київської Русі сформувалася специфічна докласична освітньо-виховна культура, яка принципово відрізнялася від західноєвропейської. Розглянемо ці моменти більш детально.

Як зазначає В. Ключевський, “можна чути таке розмежування завдань: сім'ї належить виховання, школі – навчання... Адже ми стільки ж навчаємо, виховуючи, скільки виховуємо, навчаючи”. Освіта складається з виховання та навчання; але ці складові освітні процеси легше розмежовуються в психологічному аналізі, ніж у педагогічній практиці. Головну увагу педагогії було звернуто в іншу сторону – на життєві правила, а не на наукові знання [4].

Кодекс відомостей, почуттів і навичок, які вважалися необхідними для засвоєння цих правил, становили науку про те, як личить жити християнам. Він складався з трьох наук: про духовне – вчення про духовну приналежність або справу спасіння душі, про мирське – наука про громадянське співіснування і про домашнє – науку про ведення домашнього господарства. Засвоєння цих трьох дисциплін і становило завдання загальної освіти та виховання за часів Київської Русі, що сприяло, на нашу думку, формуванню у подальшому самотньої української ментальності. Школою душевного порятунку для мирян була парафіяльна церква з її священником, духовним батьком своїх прихожан. Його викладацькі прийоми та методи зводилися до: богослужіння, сповіді, повчання, прикладів власного життя. До складу його курсу входили три частини: богослов'я – “*како веровати*”, політика – “*како царя чтити*”, мораль – “*како чтити духовный чин и учения его слушати, аки от Божиих уст*”. Він не тільки робив справу їхнього власного душевного порятунку, а й навчав, як вони, допомагаючи йому, повинні готувати до цього і своїх домашніх. “Господар будинку, батько сімейства, був справжній народний учитель у Київській Русі, тому що сім'я була тоді народною школою або, точніше, народна школа полягала у сім'ї” [5, с. 40].

Потрібно зауважити, що під народністю у вихованні розуміється те, що кожен народ має свій ідеал людини і прагне відтворити його в окремих особистостях; кожен народ має свою особливу систему виховання, за допомогою якої і прагне досягти свого ідеалу; система виховання “виростає” з глибини століть і виробляється самим народом; самотність системи виховання пояснюється унікальністю і неповторністю кожного народу; загального, єдиного для всіх стандарту вихо-

вання не існує; є і загальні для всіх народів педагогічні ідеї, наприклад ідея суспільного виховання, деякі загальні організаційні і дидактичні засоби, але їх втілення має національне забарвлення [7, с. 78–79]. З цих позицій розглянемо деякі теоретичні обґрунтування ідеї національного характеру у давніх слов'ян.

Виховання відбувалося двома шляхами:

1) фізичне покарання. Учителі того часу при складанні навчальної програми не тільки розмірковували про дітей, але ще й бачили їх, тобто любили, тому що бачили дітей і любили їх – це одне і те ж, можна сказати два нерозривні психологічні акти. На таке пояснення наводить одна обмовка посібників того часу, з якої видно, що їх автори дивилися на тілесне покарання дітей як на виховно-гігієнічну операцію, ніби додатковий гімнастичний засіб. У Домострої в 21 главі, під назвою: “Як дітей учити і страхом рятувати”, сказано: “Люблячи сина, – читаємо ми там, – роби частіше йому рани, бо від жезла твого він не помре, а ще здоровіше стане; якщо маєш дочку, поклади на неї грозу свою.... Відомо, що любляча рука б'є не боляче і, у всякому разі, болючіше б'є того, кому належить, ніж того, на кого піднімається” [1].

2) живий приклад, наочний зразок. Початкова загальноосвітня школа класичного періоду – це будинок, сім'я. Дитина мала виховуватися не так уроками, які вона слухала, скільки тою моральною атмосферою, якою вона дихала. На це і розрахований був порядок сімейного життя. Все тут було обдумане і випробуване, витримано, розмірено і розмежовано, кожна річ покладена на своє місце, кожне слово логічно визначене і морально зважене, кожен крок розучувався, кожен вчинок передбачений і підказаний, під кожне почуття і помисли підведена заборонна або заохочувальна цитата з писання або батьківського наказу, всі ці кроки, помисли і почуття розписані за церковним календарем, – і людина з її індивідуальною думкою і волею, з вільним моральним почуттям рухалася згідно цього церковно-життєвого трафарету. При такому загальному спрямуванні життя і при тодішніх освітніх методах, сімейному вихованню загрозувала небезпека ухилитися від зазначеного йому шляху, погасити дух обрядом, перетворити заповіді в прості звички і таким чином виробити автоматичну совість, моральне почуття, які діють завдяки пам'яті і навичкам та витримці, при якій знають, як вчинити, перш ніж подумати, для чого і чому так чинять [6, с. 210–239].

Однак, слід зазначити, подальший розвиток внутрішньогромадських економічних процесів поступово призвів до виділення сім'ї як самостійного господарського осередку і до відокремлення різних соціальних верств – хліборобів, ремісників, общинної знаті, жерців.

Освіта та виховання в кожному з цих прошарків, як і в інших народів, почало набувати своїх суто специфічних рис, орієнтуватися на свій ідеал. Так, діти знаті, зокрема, мали готуватися до керівництва життям громади, жрецтва – до оволодіння священним знанням, діти рядових общинників залучалися до трудової діяльності. Освіта та виховання дітей здійснювалися насамперед у родині. Роль батьків у цей час значно зросла, особливо істотним був вплив матері. Не випадково, що згодом на Русі людину, яка досягла повної зрілості, почали називати словом “досвідчена”, тобто вихована матір’ю. У повсякденній мові з’явилися слова, що позначали різні вікові групи: “Дитя”, тобто грудна дитина; “Молодий” – діти, віком до 3–6 років, вихованням яких займалася мати; “Чадо” – діти до 7–12 років, які починали навчатися; “Юнак” – підлітки 12–15 років, що проходили спеціальне учнівство перед посвяченням у дорослі члени громади або роду. Великого значення при цьому надавалося також військовому навчанню.

На думку П. Каптерева, давнім слов’янам найбільше підходила модель виховання, яка була заснована на патріархальному сімейному укладі з незаперечним авторитетом батька, а також підпорядкованому становищі жінки і дітей, суворій домашній дисципліні і разом з тим такій, “що відрізнялася ореолом святості і затверджувалася на слові Божому”. Головною шанованою книгою українського народу на багато століть став старозавітний Псалтир, а не Євангеліє. Важливою особливістю української культури, освіти та виховання докласичного періоду було те, що мовою богослужіння, літератури і школи стала не грецька, як у Візантії, чи латинська, як у Західній Європі, а рідна, слов’янська [2, с. 258–270]. Таким чином, освітній ідеал, що сформувався за таких умов, багато у чому зумовив характер, самобутність і подальший розвиток освіти та виховання, а також становлення та формування у подальшому української нації.

Поповнення освіченими людьми для розв’язання складних питань державного управління здійснювалося за допомогою “*шкіл грамоти*”, які перебували під патронатом світської влади. Навчання здійснювалося за кошти батьків і фактично було недоступним для незаможного населення.

Шкільний курс, як зазначає М. Левківський, складався з:

1. Вивчення буквиці (азбуки) такими методами: хорове повторення букв за вчителем; дерев’яна азбука – невелика дощечка, на одному боці якої були вирізьблені букви, а інша-вкрита воском; самостійне вивчення азбуки за допомогою креслиць чи дитячих гребінців з написаними частинами алфавіту; “розрізна азбука” – глиняні черепки з окремими буквами. З XII ст. у літописних



- джерелах Київської Русі згадується про літероскладальний метод. Роль перших текстів виконували акровірші – невеликі молитви, перші рядки яких починалися з чергових літер азбуки.
2. Навчання письму проходило у два етапи: металевими або кістяними паличками (писалами) на навощених дощечках; вправи на бересті.
  3. Арифметичні операції (нумерація, подвоєння, додавання, віднімання, множення, ділення) здійснювалися учнями за допомогою пальців рук, суглобів, абаки (дошки, розділеної на смуги, де пересувалися камінчики або кості), гральних кубиків з нанесеними крапками, паличок.
  4. Засвоєння дітьми народних прикмет про погоду. Пізнання природи поєднувалося з вихованням обережного ставлення до неї.
  5. Формування патріотичної свідомості підлітків та юнацтва проходило під впливом історичних легенд, переказів і билин.
  6. Релігійне виховання: зачували напам'ять Часослов, Псалтир.
  7. Хоровий спів [8, с. 73].

Потрібно зазначити, що зовсім іншою докласична освіта та виховання були для дітей еліти. Для них спочатку подібні училища створювалися державою при княжих дворах, але незабаром із зміцненням церковної організації на Русі вони поступово переходили у відання церкви. Це пояснювалося двома причинами: по-перше, освоєння християнської книжності було необхідно перш за все священикам – розповсюдjuвачам православної релігії у державі, а по-друге, навчання грамоті і навчання вірі сприймалося як єдиний процес. Про це ж свідчить зміст навчання у школах, де головним вважалося засвоєння книжкової мудрості, відображеної в “Ізборниках” (хрестоматіях) того часу: “Ізборнік Святослава” (1073), “Златоструй”, “Ізмарагд”, “Златоуст” тощо.

Потрібно зазначити, що значно зростає вагомість розвитку докласичної освіти та виховання, коли київські князі та княгині починають вкладати значні кошти у цей процес з метою формування національного інтелекту і національного ресурсу. Розвитку докласичної освіти та виховання також сприяли і розширення дипломатичних та торгівельних зв'язків Київської Русі з Візантією та іншими країнами, що також потребувало високоосвічених кадрів, які б мали змогу самостійно мислити та вільно володіти словом. Наприклад, київський князь Володимир Святославич, який згадується у літописах від 972 р., у Новгороді наказав створити школи і навчити грамоті 300 дітей. У 988 р. подібні школи були створені і в Києві. Так про це згадується у літописах: Володимир, “рад бувши, що пізнав він Бога... І поставив він цер-

кву святого Василія [Великого] на пагорбі, де стояли ото кумири Перун та інші... І почав він ставити по городах церкви, і попів [настановляти]... І, пославши [мужів своїх], став він у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне. А матері ж дітей своїх оплакували, бо іще не укріпилися вони були вірою і, як померлого, вони оплакували” [9, с. 280]. Таким чином, освіта у Київській Русі на перших порах насаджувалася згори, тому що школа була явищем абсолютно новим і сприймалася неосвіченими людьми з побоюванням.

З метою підготовки освічених кадрів при Софії Київській ще один князь, Ярослав Мудрий, у 1037 р. створив школу нового типу – “книжного вчення”. Навчалися в академії діти найвищої знаті Київської Русі, зокрема самого Ярослава, а також іноземці – претенденти на корони королівств, такі як діти англійського короля Едмунда Залізнобокого, угорський королевич Ендре (Андрій), норвезький конунг Гаральд, син норвезького короля Олаф та інші. Та треба зазначити, що і самі київські князі були досить освіченими, наприклад, Володимир Мономах володів п’ятьма мовами, Ярослав Остосмисл знав вісім мов, за що славилися вони як “книжні мужі”.

Але, починаючи з XIII ст., школи “учення книжного” занепадають. Однією з причин стало те, що православні священики, не обтяжені обітницею безшлюбності, стали часто передавати професію і пов’язані з нею знання у спадок. У той же самий час священики почали практикувати навчання грамоті дітей у себе вдома, тож традиції сімейного виховання і навчання, таким чином, виявилися сильнішими від спроб створювати школи. Дуже важливим виявився і той факт, що підвищений рівень докласичної освіти навіть для еліти ставав усе менш необхідним. У православній церкві, на противагу від католицької, зріло переконання, що філософія їй не потрібна, тому що всі істини у вищому їх втіленні вже викладені в Священному Писанні, а також у творах святих отців і учителів церкви. Крім того, навчання грамоті і читанню книг, як і будь-яке додаткове знання, діти вищих станів могли отримувати і на дому.

При цьому заслуговує на увагу і той факт, що князі та бояри, які мали керувати країною або великими вотчинами, а також і збережені ділові документи показують, що їх складала не тільки професійні писарі, а й приватні особи. Щодо поширення докласичної освіти та виховання серед нижчих станів сказати що-небудь дуже складно, окрім вищевикладеного, але однозначно можна сказати, що найбільш освіченим станом у Київській Русі було духовенство. Звичайно, православна релігія значно обмежувала роль розуму у справах віри, вважаючи, що осягнення Бога можливе лише шляхом споглядання,

морального подвигу а також через релігійне почуття. Проте саме поширення та впровадження у Київській Русі православ'я вимагало певних практичних знань. Важливою обставиною, що підтверджує необхідність розвитку освіти для духовенства, стала також і боротьба з єретичним вільнодумством, яку у XIV – XVI ст. змушена була вести православна церква на землях, які у подальшому склали територію сучасної України.

У результаті цього процесу відбулося зміцнення становища таких осередків освіти, як церкви та монастирі. Тільки у них можна було отримати гідну на той час освіту. Звичайно, акцент традиційно робився не стільки на засвоєнні суми знань, скільки на морально-релігійному вихованні, а також на духовному самовдосконаленні класичної людини. Як бачимо, у докласичний період розвитку науки освіта та виховання, на наш погляд, великою мірою збігалися з моральною освітою. Християнські моральні принципи-заборони – “не вбий”, “не вкради”, “не зажадай лиха ближньому своєму” – не лише стосувалися взаємин між людьми, а й передбачали своєрідні відносини між людиною та природою.

**Висновки.** Таким чином, освіта і виховання, які розповсюджувалися у Київській Русі, були засновані на досвіді, схилилися до “правильності”, “взірцевості”, дотримання традицій, еталонів, авторитетів та законів, формують врешті решт докласичну людину. Все це, в свою чергу, обумовлює формування в Учня (Студента) вторинної, загалом сервільної психології та свідомості на рівні світоглядних уявлень. Для докласичного періоду розвитку освіти і виховання характерним було сприйняття знань як складової загального поняття освіти та виховання населення. Знання про людину, як зазначає В. Кізіма, виводились із загального, світоглядно-філософського уявлення про світ, де людина була вторинна від світу та знаходилася у повній залежності стосовно нього.

Завданням викладача було отримання знань від “класиків” та передача їх учням. Освіта та виховання, на наш погляд, значною мірою збігалися з моральною освітою. Таке суспільство могло обійтися і обходилося без впровадження обов'язкової для всіх початкової освіти, що формувала докласичну людину [3, с. 21]. Це суспільство, спираючись на досвід, виробляло нові цінності, нові орієнтири, які мали бути адекватними новим історичним умовам, і освіта повинна була донести їх до кожної людини у прийнятній, зрозумілій формі. Всі ці надбання формували Учителів (Викладачів) – інтелектуальну та духовну еліту нації.

При цьому, як зазначав П. Каптерев, для докласичної освіти та виховання були властиві три риси: “ тривалість, велика праця і биття” [7, с. 86]. Саме такі способи організації і розвитку освіти та виховання цілком відповідали потребам тогочасної держави і суспільства, при цьому, будь-яка нова організація освіти здавалася непотрібною, і до XVII ст. державних шкіл грамоти у Русі, потім Московії було дуже мало. Таким чином, до кінця XVII ст. проблема співвідношення віри і знання набувала у свідомості давніх слов’ян особливої гостроти і висловилася в оформленні трьох основних підходів до виховання і навчання, які умовно можна позначити як *латинський*, *грекофільський* і *старообрядницький*. Подальший розвиток держави, церкви і суспільства в Київській Русі призвів до того, що старий, традиційний погляд на докласичну освіту та виховання вже не задовільняв потреби нового часу. На зміну навчанню та вихованню в монастирях і у приватних вчителів прийшла організація шкільної справи за західноєвропейськими зразками, яка була здатна у подальшому сформувати нову класичну людину.

#### *Література*

1. Домострой // Памятники литературы Древней Руси, середина XVI века / вступ. ст. Д. С. Лихачева; общ. ред. Л. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. – М. : Худож. лит., 1985. – 638 с.
2. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев ; под ред. А. М. Арсеньева ; сост. П. А. Лебедев ; Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1982. – 703 с.
3. Кізіма В. Ідея та принципи постнекласичної освіти / В. Кізіма // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 20–30.
4. Ключевский В. О. Два воспитания / В. О. Ключевский // Сочинения : в 9 т. – Т. IX. Материалы разных лет. – М. : Мысль, 1990. – С. 5–28.
5. Ключевский В. О. Курс русской истории : в 9 т. / В. О. Ключевский // Т. 1. – М. : Мысль, 1987. – 430 с.
6. Ключевский В. О. Очерки и речи. Второй сборник статей / В. О. Ключевский. – М., 1913. – С. 210–239 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://az.lib.ru/k/kljuchewskij\\_w\\_o/text\\_1893\\_dva\\_vospitania.shtml](http://az.lib.ru/k/kljuchewskij_w_o/text_1893_dva_vospitania.shtml)
7. Латышина Д. И. История педагогики (История образования и педагогической мысли) : учеб. пособ. / Д. И. Латышина. – М. : Гардарики, 2005. – 603 с.
8. Левківський М. В. Історія педагогіки / М. В. Левківський : навч. пос. – Вид. 3-є, доп. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 190 с.
9. Повесть временных лет / подгот. текста Д. С. Лихачева; пер. Д. С. Лихачева и Б. А. Романова под ред. чл.-кор. АН СССР В. П. Андриановой-Перетц. – Ч. 1–2. – 1-е изд. – Часть 1. Текст и перевод. – М.; Л. : Изд-во и 1-я тип. Изд-ва Акад. наук СССР в Л., 1950. – 407 с.
10. Стёпин В. С. Теоретическое знание / В. С. Стёпин // М.: Прогресс – Традиция, 2000. – 744 с.

Отримано 10.04.2016

Summary

**Knysh Inna. The preclassical period of development of science: shift of educational paradigm.**

*This article is devoted to theoretical reconstruction of concept of pre-classical education and upbringing which are based on experience, tend to “correctness”, “exemplarity”, respect for customs, standards, laws and authorities forming a pre-classical person. The role of the pre-classical educational paradigm is emphasized in the development of the Ukrainian nation. We consider the objective and subjective aspects of education and training of that period from the following positions: “Teacher (Teacher) – Teacher (Teacher)”, “Teacher (Teacher) – Student (Student)” and “Student (Student) – Student (Student)”.*

**Keywords:** educational paradigm, the pre-classical period of development of science, formation of the Ukrainian nation, scientific discourse.

УДК 116

**Тетяна КОЗИНЦЕВА, Сергій ЧИРКОВ**  
**ИНВЕРСІЇ ШЛЯХУ У СУЧАСНОМУ**  
**КІНЕМАТОГРАФІ**

*Стаття присвячена інверсіям шляху в сучасному кінематографі. Аналізується еволюція інтерпретації шляху в кінематографі від періоду модерну, де кінематограф демонструє ілюзію “схоплювання” руху за допомогою технічних можливостей до постмодерну, де віддзеркалюється драматизм і марність подібних спроб.*

**Ключові слова:** модерн, постмодерн, шлях, кіномистецтво, номад.

**Постановка проблеми.** Масова культура як явище ХХ століття знайшла для себе адекватні її вимогам масові форми і види мистецтва, серед яких особливе місце займає кінематограф як відображення характерної для модерну відмови від традиційної орієнтації мистецтва на еліту. Мистецтво кіно, орієнтоване на маси, надає можливість через затребувані і визнані метафори, образи і символи виявити світовідчуття епохи і зрозуміти як “кінематограф моделює світ” [9]. Хорхе Луїс Борхес, розглядаючи історію літератури, виділяє в ній всього чотири сюжети, що повторюються, два з яких – про повернення і про пошук, пов’язані із подорожжю, дорогою [5]. Шлях, подорож, рух або перехід з однієї точки простору в іншу, від однієї ідеї до іншої і в метафізичному, і в мистецтвознавчому, і в релігійному, і в повсякденному сенсі є спосіб самоусвідомлення і самовизначення людини або людської спільноти. При цьому людину завжди заводить не початок шляху або його закінчення, а сам процес переходу або становлення. Оскільки саме в процесі переходу і відбувається здійснення людського як такого, бо на початку шляху ми ще не люди, а в кінці вже не люди. Література, мистецтво, релігія і філософія протягом усієї історії робили